

СОФИЙСКИ УНИВЕРСИТЕТ
„СВ. КЛИМЕНТ ОХРИДСКИ“

ФИЛОСОФСКИ ФАКУЛТЕТ

SOFIA UNIVERSITY
ST. KLIMENT OHRIDSKI

FACULTY OF PHILOSOPHY

Катедра „Философия“

Веселин Христов Дафов

„Проективна онтология и грижата като мъдрост.“

Автореферат

на дисертация за придобиване на научна степен „доктор на науките“ по
професионално направление 2.3. Философия

София, 2025 година

Съдържание:

Съдържание	2
Увод.....	4
I. Субектност. Мислене и проектност – моменти на приложност.....	7
I.1. Големите преходи на онтологията.....	7
I.2. Форми на субектност.....	8
I.3. Проектът.....	13
* Таблица-схема на субектистката онтология на предметността и на субектността. Систематичното място на темата на дисертацията.	15
II. Сесионални и дигитални измерения на проектността.....	19
II.1. Различаване и признаване на субектност в консултативната сесия.....	19
II.2. Онтологически основания на прехода към проектизираща общност в метода за философия с деца "Философско чудене".....	20
II.3. Договарянето като начало на философстването.....	21
II.4. Личност и органонно мислене. Питащото и битието.....	21
II.5. Творчество и съвременност – проектно времеене.	22
II.6. Дигиталната свързаност и органиката на социалното. Проективната интелигентност.....	22
III. Социални и граждански измерения на проектността като мъдрост.	24
III.1. Компетентното като мъдро.....	25
III.2. Компетентността, обучението и истинския живот.....	25
III.3. Гражданите и началата (гражданската компетентност)	26
III.4. Хуманитарното образование и компетентния човек.....	27
III.5. Философската компетентност – признаване и оценяване.....	27
IV. Онтологичният ангажимент за академичното като проектност.	29
IV.1. Онтологията между метафизика и информатика.....	29
IV.2. Академията – градът на разума.....	30
IV.3. Онтологическият ангажимент към висшите образователни степени.	31

V. Проективната онтология като грижа и отговорност за компетентни (мъдри) иновации и творчество.....	32
V.1. Правото на време – стандартът.....	33
V.2. “И всички прави ъгли да са равни [пomeжду си]”	33
V.3. Проектория на последващото космос, природа и околна среда.....	35
V.4. Танцуването като проектизиране на време и пространство.	35
VI. Проективно онтологизиране и консултиране.	37
VII. Заключение.	39
VIII. Основни приноси на дисертационния труд	43
IX. Цитирана литература в автореферата	45
X. Публикации по темата на дисертацията.....	50

Увод

Текстът на дисертацията разглежда идеята за една **проективна онтология** като резултат от дългогодишни търсения в полето на философското мислене и неговата практическа приложимост¹. Изхождам от общата нагласа, че философското винаги е свързано с грижа и отговорност за мъдростта, и настоявам, че представената в дисертацията работа трябва да се разбира като **академично-проективна**, а не просто като „практическа“ или „научно-приложна“.

Предлага се един общ поглед към история на философията от гледна точка на проективните измерения на философията през различни епохи:

- **Античност** – философстването като полагане на основите на общността на свободни граждани; знанието се обособява и става всеобщо споделимо чрез посочването² (най-вече в „Категории“) и първите преминавания към науката за доказателството, дадена в „Органона“³.
- **Средновековие и Ренесанс** – продължавайки аристотеловите постижения за всеобщността на мисленето, философията функционира чрез аргументацията, където вярата и разумът се съчетават; знанието се подрежда чрез Аналитиката в компендиуми, пътеводители, суми и други средства⁴ за насочване на заблудените,

¹ Дафов, В. (2018), Онтологически проектории, София, изд. Парадигма,

² Дафов, В. (2012), Категории и битие, София, изд. Проектория.

³ Корпусът от книги на Аристотел, включващ: 1. Категории (Κατηγορίαι); 2. За тълкуването (Περὶ ἑρμηνείας); 3. Първа аналитика (Ἀναλυτικὰ πρότερα); 4. Втора аналитика (Ἀναλυτικὰ ὑστερα); 5. Топика (Τοπικά); 6. За софистическите опровержения (Περὶ σοφιστικῶν ἐλέγχων).

Аристотел. (2008). Органон (Съчинения в шест тома, том I, част I), София: Издателство „Захарий Стоянов“.

Аристотел. (2009). Органон (Съчинения в шест тома, том I, част II), София: Издателство „Захарий Стоянов“.

⁴ Например:

Тома от Аквино, „Сума на теологията“, ч. I, ч. II (1 и 2), ч. III, София: Изток-Запад, 2003 – 2011

Св. Йоан Дамаскин, „Извор на знанието“, т. I-III, София: Изток-Запад, 2014-2021

Моше Бен Маймон (Рамбам), 2003. Путеводитель растерянных. Москва: Мосты культуры. ISBN:5-93273-124-9. Достъпна и на адрес: , https://www.machanaim.org/philosof/in_more.htm [Последно посещение 2024-5-29].

сгрешилите или безумните към истината. Така философските положения се отвърждават в догмата и доктрината.

- **Просвещение и ново време** – акцент върху изследването и метода, които водят до критическа философия (Кант)⁵ и спекулативна философия (Хегел)⁶.
- **Модерни школи** – феноменология (Хусерл)⁷, херменевтика (Гадамер)⁸, аналитична философия⁹, същностна и фундаментална онтология (Хайдегер)¹⁰. Това разширява философията¹¹ към измеренията на екзистенциалното, емпиричното и експерименталното, като винаги отнесени към бъдещето¹², с което се поставя въпросът за субектирането на времето и времеенето.
- **XX век** – идеята за философията като „building community of inquiry“. Тук е редно да се отбележи критично, че общността може да възникне около различни дейности¹³ (наука, изкуство, икономика), но това не я прави непременно философска.

Така се стига до днешно време, когато можем да говорим за реалността на проектното философстване, разбирано като грижа за самото ставане на философското. То се проявява в:

⁵ Кант, И. Критика на чистия разум, София: Издателство на БАН, 1992.

⁶ Хегел, Г. В. Фр.(1967). Науката логика. Втора част. Субективна логика. София: Изд. на БКП.

⁷ Виж например: Хусерл, Е. „Идеята за феноменологията. Пет лекции“ — София / Плевен: Евразия-Абагар, 1991 (превод: Пламен Градинаров);

Рачева, Цв. „Хегел и Хусерл“, Изд. Парадигма, София, 2005

⁸ Гадамер, Х.Г. (1997), Истина и метод – основни черти на една философска херменевтика. Плевен: ЕА, 1997.

⁹ Ръсел, Б. (1994) „История на западната философия“, София: Хр. Ботев, 1994

Витгенщайн, Л. (1988), Избрани съчинения (Логико-философски трактат; Философски изследвания; Бележки към основите на метематиката), София: Наука и изкуство

Витгенщайн, Л. (2006), Синята книга и Кафявата книга, София: Критика и хуманизъм

Кънев А., (2013), Смисъл и реалност: късният Витгенщайн и традиционната философия, София: УИ „Св. Климент Охридски“.

¹⁰ Хайдегер, М. 2005, „Битие и време“, София, АИ „Марин Дринов“.

¹¹ Гънгов, А. (2023) „Кръговостта във философската логика на континенталната традиция“, София, УИ „Св. Климент Охридски“.

¹² Видински, В. Онтология Non Finito, Философия, том:XXXIII, брой:4, 2024, стр.:388-403.

¹³ Lipman, M. (2003). Thinking in education (2nd ed.). Cambridge, UK: Cambridge University Press.

Андонов, А. (2004), Познанието и логиката в образованието от изследване.// Философски семинари – Гьолечица. София, 2004.

- **Групова работа** – философия за/с деца (Сократов диалог, философско чудене), философски клубове и кафета за възрастни, дигитално базирани форуми, обучения базирани на философски идеи и понятия (по критическо, творческо и диалектическо мислене, приложна херменевтика и проектно мислене).
- **Индивидуална работа** – философско консултиране за деца и възрастни.
- **Работа насочена към организации; компании; клубове; държавни, областни, общински органи, и др.** – философско консултиране и проективно онтологизиране на събития, явления, инициативи, продукти и услуги.

По този начин проективната онтология не се взема като някакво занимание (най-общо казано) с проекти, а е самото битие на проекта – създаване на условия за възникване на една субектност (общност, заедност, съборност), израснала от автономни творчески субектности, които взаимно се признават като такива. Въпросът за признанието е ключов за отличаването на проектното от творческото: ако при творчеството признанието за творческостта на субекта идва отвън, от другите и по този начин творецът е личност, то при проектното с признанието на творческата субектност на другия се започва и това води до изискването за една вътрешна и непосредствено-същинска грижа за личностите [на другите] като творчески субекти.

Важно е да се уточни, че участието в социални форми (клуб, организация, партия) само по себе си все още не е достатъчно условие и основание за признаване на проектна субектност, доколкото тези форми изразяват социалното битие, но не непременно като проектно. То би било проектно, а не просто производствено или дори творческо, ако участващите в него, взети поотделно не са просто дейтели или създатели, а са творци, които получават грижа и полагат грижа за творческостта изобщо – собствената си и на другите. Така се очертава и една от главните особености в социалното измерение на проектното – то винаги възниква в и чрез договарянето, а не чрез стихийност или принуда.

I. Субектност. Мислене и проектност – моменти на приложност

В тази Глава от дисертацията се представя онтология на субектността, на мислещата субектност (разумността) и на проектната субектност, които са в отношение на породени една от друга.

За целта се преминава накратко от най-неопределеното ниво – на наличното битие, показват се главните преходи в онтологията и се стига до субектността и разумното (мислещото). Изяснява се мислещото като субектно, което преди и заедно с това е и хранително (растително), после е сетивно (животинско), и накрая е разумно (мислещо). А проектното от своя страна следва растежа на разумността, която също може да бъде систематизирана като реактивно (непосредствено) производителна – растителна; като рефлексивно (сетивно-опосредствано, т.е. органонно) производителна – животинска; като опосредствано създаване, създаване на средства (създаване на създаването, творчество) – разумно; и накрая – грижа за творенето, ангажимент към творчеството – проектното.

I.1. Големите преходи на онтологията

В тази част първо се ангажирам с т.нар. „големи преходи на онтологията“, като си позволявам да ги проследя накратко:

1/ от *наличното* към *същността и изявата*, и после към *субстанцията* с нейните модуси или дуалистичност¹⁴;

2/ от *същност*, *субстанциалност* (общо: предметност (обектност, използвани синонимно)) към *субектност*.¹⁵

Що се отнася до втория преход се дават подробности с помощта на следните понятия, идеи и фигури, които представям тук схематично:

¹⁴ Дафов, В., 2012. Категории и битие. София: Проектория.

¹⁵ Рачева, Ц. (2016). Към идеята за една онтология на предметността. София: Парадигма.

Субстанцията – модуси или дуалистично. Противоположностите се унищожават едно друго. Остава една предметност, в която противоположността е снета в една само наличност или действителност.

Органичното – единяването на противоположността в действителността. Снетата противоположност (отрицателност). Органичното съвпада с това единяване, но не е субект на тази единеност, т.е. – грешка е да се каже, че органичното прави това единяване. Тук все още липсва това, от което (от чието име) може да се действа; липсва субектното.

Организмът е съвпадането на обектното и субектното в онзи момент, в който предметното ще престане да бъде предметно, а субектното все още не е субектно, защото не владее ставането на единяването на противоположностите. Тук все още нямаме това, което може да удържа своето отрицателно, защото тук все още е неуместно да се говори за свое, доколкото липсва това, което може да има, да притежава свое-вост. Затова органите (органелите) се онзи момент, при който субектното полага самото него си като предметното, от което ще се самовъзпроизвежда и т.н. (т.е. ще овладее ставането на единяването на противоположността).

Субектното възниква в снемането противоположността (отрицателността) в действителността на ето-тази-органичност и нейното противоположно (отрицателно). Така всъщност става храненето, което е самосъздаване и нищо друго, а размножаването следва да се мисли като своего рода порастване. При растенията имаме екземпляри, а не отделни растения. „ето този екземпляр на дъб или домат”, а не „ето този домат и онзи дъб”. (при живото).

I.2. Форми на субектност

Предлага се, онтологично обоснована класификация на формите на субектност.

Субектното – удържащото ставането на единяването (това е производство) на противоположното – удържането на това ставане (производство) е храненето. Растението.

Растението е храненето, но веднага се прави разлика между самостоятелното и несамостоятелното хранене. Растението е в първото. Полагат се органи, в които да стане

единяването на противоположното (фотосинтезата) (не е процес, а е самата субектност). Процесът на живеене е грешен израз. Живеенето не е химизъм.

Принципът на индивидуация при растенията. Каквито са светлината и химическите елементи - такова е растението. Растението реагира. Реактивност. Действителността на живото е през органите.

Животното – през сетивата владее ставането на вече разложената субстанция на светлината в нейната органичност (светлинното е станало органично) по органи и органели, които са „негови”. Растението няма свой дънер или свой корен, защото то съвпада с тези органи.

Животното се саморазличава от храненето си именно в момента на разложеност на светлинното в органичното. Органите (сетивните) са това, което водят животното към храната, но не те го хранят директно.

Действителността на животното е сетивния орган – т.е. това, в което се удържат противоположностите на разликите в разлагането на предметността на субстанцията (вещество-енергия) в органичното.

Усвояване на храна. Храната е готова. В този смисъл животното се храни с храна, а не както растението да е самото хранещо се.

И при растения и животни имаме органи (органели), през които става самовъзпроизводството на субектността. Те гарантират, нещо повече, те (органите) са непосредственото, директното встъпване в единство на противоположностите.

Животното не просто реагира, а има рефлекс. Рефлексивност.

Реакцията е еднозначна и детерминирана от акцията. Рефлексът е обусловен от наличната жизненост, която се запазва в инстинкти и други родови кодове на информация.

Разумното се саморазличава от това, в което ставането на единяването на противоположности се гарантира и се разлага. Това саморазличаване става в създаването на средственост, което всъщност съвпада със самосъздаването изобщо. В предметността на средството е представена субектността в нейното достойнство да удържа отрицателното в собствената си действителност. Разумното има своя собствена действителност и

доказателство за това е именно средството, което не може да има действителност без този, който го е създал.

Аз - разумността, при която имаме непосредствено съвпадане на субектното със собствената му действителност е Аз-а. **Аз-ът** е субектното, което е самоположено (избягва се деятелен залог и се използва нарочно страдателен) като отрицателно на самото него и в това е възникнало условие (все още не средство) за самосъздаване. Тук единяването на ето-това-субектно с ето-онова-друго-субектно дава условността на Аз-ното, в което се самосъздава субектното. Азът знае като помни. Живее в непосредствеността, която запазвайки тъждествена (паметта) става условие (но все още не средство) за жизненост.

Така се стига до себестовото - опосредстваната собствена действителност съвпада с това, което може да бъде себестово същество. **Себестовото** – умее, владее средствеността. Схваща единството на действителности, които иначе биха се преодолявали една друга. Единява противоположни действителности. Действителността на себестовото е емоцията, инстинкта, умението.

Личностовото – създава самото себе си като създател. Личностовото е творец. Опосредява чрез самото себе си собственото си създаване. Превръща в средства не предметите, а самото себе си. При разумното имаме средственост

Разумното – универсално в удържането на отрицателното, но на своята собствена действителност.

Проектното – грижа за съборността на творците. Общностиране (сесионално битие) на творчески субекти.

Тук е мястото да реферирам и към възможните преводи на изложеното в тази част, а и в останалите от дисертацията, на английски език. Правя го с ясното съзнание, че това не е само езиков или тясно филологически проблем. Убеден съм, че жизнеността, проективността, която всяка езикова жизнена форма съдържа в себе си, помагат за разкриване на недостатъците и предимствата на едно или друго философско твърдение и полето на неговата валидност.

Освен това е много важно да се подчертае стремежа на автора да удържа именно онтологичния характер на проектизирането на аз, себе¹⁶ и личност, не като непременно сведени до човешката ситуация, а изобщо за всяка субектност или всяко субектно. В този смисъл се мисли за формите на азовост, себевост, личностовост и за субектността на общностите, държавите, клубовете, екипите, градовете, проектите, компаниите и т.н. Обикновено това става през темите за идентичността, общността, интегрирането¹⁷ и др.

* **Бележка по превода на някои термини**

„субектност“: *subjectity* (а не *subjectivity*, което макар и по-често срещано в англоезичната литература, все пак се отнася до субективността, т.е. като такова субектно, което все още се мисли в неговата отделност, а не всеобщност).

„Азовост“: *I-hood*.

„Себевост“: *selfhood*.

„Личностовост“: *personhood*.

**

Notes on some of the English terms to be used in English language environment.

On: “Such as the light and the chemical elements are, such is the plant.”: The plant’s individuation is entirely reactive: it is shaped by the external conditions of its environment. Its being is determined by what light and elements are given. The plant is not distinguished (passive

¹⁶ Тейлър, Ч., (2003), Изворите на Аз-а. Формирането на модерната идентичност., София, СОНМ. За затрудненията свързани с езика и езиковите употреби, поне що се отнася до субектните теми, особено тези свързани с формите на индивидуация – аз, себе, личност, проектност и т.н. – свидетелства и начинът, по който преводачът на цитираната книга, Тодорка Минева, е избрала да преведе „Self”.

Виж: Tayllor, Ch. (1989), *Sources of the Self: The Making of Modern Identity*. Cambridge, Massachusetts: Harvard University Press.

По въпросите на аз, себе и личност (човек) виж също:

McCall, C. (1990), *Concepts of person: an analysis of concepts of person, self, and human being*, Avebury, 1990.

¹⁷ Кръстева, А., (1998), съст. Сб. *Общности и идентичности*, София, Издателство: Петекстон.

voice, as the active “the plant does not distinguish itself” would be wrong) from nourishment, but coincides with it—it *is* its own feeding.

On the plant as “nourishment itself.”: This indicates that the plant’s subjectivity does not stand apart from its processes. Unlike the animal, which can detach itself from what it consumes, the plant remains immersed in the act of nutrition. Its “organs” (e.g. roots, leaves) are not instruments it possesses, but simply what it is.

On the animal’s sensory organs: With animals, subjectivity advances: sensory organs mediate between organism and environment. They do not feed directly but lead the animal to nourishment. Thus the animal distinguishes itself from food – as a sensitive soul it relates to food, rather than being food-producer (as it does as a vegetative soul).

“The actuality of the animal is through, by means of, the sensory organ.”: The animal’s being as animal itself, rather than vegetation, is concentrated in the senses, where the opposites in the decomposition of substance (matter-energy) are sustained. Here the organism no longer merely reacts, but reflects—it holds difference within itself.

On reflex vs. reaction.: Reaction is univocal: it follows deterministically from a stimulus. Reflex, however, already contains mediation. It expresses vitality preserved in instincts, memory, or species-specific codes, pointing to a higher mode of subjectivity.

On rationality and instrumentality.: Rational subjectivity emerges (coming into being) through the creation of means (*tools*). The tool embodies subjectivity’s capacity to preserve the negative within actuality. Unlike plant or animal organs, which are given by nature, the tool testifies to human self-creation—its actuality cannot exist apart from its creator.

On the “I.”: The I (“I-hood”) is subjectivity positing itself as negative to itself, thereby producing the medium of self-creation. In this way, the unification of subjectivities becomes the instrumentality of self-knowing.

On selfhood and personhood.: *Selfhood* masters instrumentality; it grasps unity across otherwise opposed actualities (emotion, instinct, skill). *Personhood* is higher still: it creates itself as creator, turning not external objects but its own being into means.

***** Забелжка за термините на старогръцки език за формите на душата (по Аристотел „За душата“), на латински език, български език, на английски език. И описание дадено през т.нар. способности (по Аристотел отново)¹⁸:**

ψυχή θρεπτική (psyche threptikē) - anima vegetativa – хранителна душа / растителна душа - nutritive soul / vegetative soul. Основната способност за хранене, растеж, размножаване; присъща на всички живи същества.

ψυχή αἰσθητική (psyche aisthetikē) - anima sensitiva – усещаша (сетивна) душа / животинска - sensitive soul / animal soul. Способност за възприятие чрез сетивата, стремеж (orexis), движение; характерна за животните (и човека).

ψυχή λογιστική (psyche logistike) или νοῦς (nous) - anima rationalis -разумна душа / мислеща душа - rational soul / intellective soul. Способност за разум, мислене, съзерцание; присъща единствено на човека.

I.3. Проектът

¹⁸ Библиографска справка: Aristotle, De Anima., в превод: W.D. Ross, в The Works of Aristotle, Oxford: Clarendon Press, 1931.[класически академичен превод, достъпен онлайн в Perseus Digital Library] <https://archive.org/details/worksof aristotle03 arisuoft/page/n13/mode/2up>

Aristotle, De Anima (On the Soul)., в превод: J.A. Smith, в The Complete Works of Aristotle, ред. Jonathan Barnes, Princeton University Press, 1984

Aristotle, On the Soul. Превод и коментари: Joe Sachs, Santa Fe: Green Lion Press, 2001.[по-съвременен превод, който се стареа да запази философската терминология максимално близо до гръцкия оригинал].

Aristotle: De Anima., в превод на Shields, Christopher, Oxford: Clarendon Aristotle Series, 2016. Кристофър Шийлдс представя нов превод и коментари на „За душата“. Критично издание и философски коментар.

Аристотел. За душата. “Наука и изкуство”, С., 1979. Превод: д-р Марко Марков. Въспителна студия Ради Радев Второ изд. ЛИК, 2006.

Аристотел. За душата (De Anima), Превод: Цочо Бояджиев, Издателство: „Захарий Стоянов“, 2018. Томът включва основния текст на Аристотел, както и допълнителни материали като коментар на Тома от Аквино към Трета книга на „За душата“, показалци и бележки.

В тази част от дисертацията проектното се обосновава като грижата, отговорността, ангажимента за съборността на творците, общностиране на творчески субекти.

Разглеждат се някои от историко-философските корени на проектното субектно: например в германската идеалистическа философия (Кант, Фихте, Шелинг, Хегел)¹⁹, феноменологията на Хусерл²⁰, фундаментална онтология на Хайдегер²¹, екзистенциалистката онтология на Сартр²² и в българската онтологична традиция (Андонов, Дафов, Митренцева)²³.

Представя се историко-политическия контекст за проектното след Втората световна война и съвременното развитие на технологиите. Обвързва се темата пряко с идеите за творчество и иновации.

Накрая се представя Таблица-схема на субектистката онтология на предметността и на субектността и се посочва систематичното място на темата на дисертацията.

¹⁹ Кант, И., Критика на чистия разум, С, 1967

Фихте, Г., „Наукоучение“, София, Изток-Запад, 2011,

Също и Стефанов, И. 1982, „Диалектиката на Фихте“ София, издателство на БАН

Шелинг, Фр., „Система на трансценденталния идеализъм“, София: Наука и изкуство, 1983

Шелинг, Фр., „Изложение на моята философска система“, София: Наука и изкуство, 1989

Хегел, Г. В. Фр., Феноменология на духа. София: (2-ро изд., прераб.: ЛИК, София, 1999)

Хегел, Г. В. Фр., Науката логика. София: (2-ро изд. т. 1 – 2: Европа, София, 2001).

Андонов, А. Проблеми на субектността. В: Годишник на СУ „Св. Климент Охридски“, ФФ, 68, 1978, № 1, с. 199-232.

²⁰ Хусерл, Е. „Идеята за феноменологията. Пет лекции“ — София / Плевен: Евразия-Абагар, 1991 (превод: Пламен Градинаров);

Хусерл, Едмунд. Увод във феноменологията. Идеята за феноменологията, Парижки доклади, Картезиански медитации. Прев. П. Градинаров. София: Евразия, 1996.

Рачева, Цв. „Хегел и Хусерл“, Изд. Парадигма, София, 2005.

²¹ Хайдегер, М., 2005, „Битие и време“, Академично издателство „Марин Дринов“.

²² Сартр, Ж-П., (1997), „Екзистенциализмът е хуманизъм“, ИК „Лик“, 1997

Райнова, И., 1995, Жан-Пол Сартр, философът без бог. Т.1, Плевен, 1995 .

²³ Андонов, А. 2003, „Онтология на създаването на проект“ // Митренцева, М., Андонов, А. съст. 2003, Проектът, София, изд. Минерва. стр.9-26.

Дафов, В. 2003, „Проектното преобразуване“ // Митренцева, М., Андонов, А. съст. 2003, Проектът, София, изд. Минерва. стр.69-84.

Митренцева, М., 2003, „Учебната програма по Свят и личност“ и работата по проект“ // Митренцева, М., Андонов, А. съст. 2003, Проектът, София, изд. Минерва. стр.85-106.

Таблица-схема на субектистката онтология на предметността и на субектността. Систематичното място на темата на дисертацията – проективната онтология и загрижената любов към мъдростта.

Онтология, термини, мислене, логицизиране, познавателна фигура/резултат, поведение

Онто-логия	Термини	Мислене	Логизиране	Познавател на фигура/резултат	Поведение, основано на съответното битие
Обектно. Предметно.					
А. Битие в самото си (вместо „в себе си“ за да се избегне субектното „себе“)	Битие, налично битие, чисто битие, Непосредствено битие, неопределено битие.	Предкатегориално и категориално . Мислене в категории (органонно)	Категоризиране. Двузначна логика, прости съждения. Закон за изключеното трето. Дедуктивна логика. Тъждество.	Определен ие, граница, характеристики, йерархии, видово-родово подреждане	Задържане (по Александър Андонов), пазене такова, каквото е; там, където е; така, както е; и т.н. Непосредствено използване, употреба, ползване – за да изяде, изпише, бутне, подуши, пипне, вкуси и т.н. Предкатегориалното – задържане с реакция.

					Хранителното (растение). Живее в среда. Категориалното – задържане с рефлекс. Сетивното (животното). Безсъзнателно. Непосредствено създаване, органично (реакция) и сетивно (рефлекс, условен рефлекс, възниква Аз-ното, паметта) Живее в условия.
Б. Битие за самото си, битие за друго	Същност, същностно битие, отношение, действителност, субстанция и т.н. Опосредствано битие.	Понятийно, концептуално	Понятизиране, концептуализиране. Модална логика. Индуктивна логика. Равенство.	Понятие, концепт, Мрежови и квантови подредби.	Хващане (по Хегел за ръката, Андонов), Схващане като такова и не-такова, като тук и не-тук, като така и не-така и т.н. Хващане в единство на определената

					<p>наличност и нейното отрицателно. Опосредстван о отношение. Служене с инструменти, средства. Съзнателно. Създаване на средства. Творчество. (Себестното, възниква себестността, умението) Създава среда.</p>
Субектно. Съществуващо битие					
Битие в себе си и за себе си. (Общо, без разликите на субектно в себе си, субектно за друго, субектно в себе си и	Субектно, живо, самосъздаващот о се, самовъзпроизвеждащо се, идеално, идея	Идеално.	Идеализиране. Логика на живото. Субективна, субектна логика. Логика на ценностите. Общности и идентичности.	Идентичност и самоидентичност; Признаване, уважаване, зачитане, оценяване.	Грижа, въдене, стопанисване. Самоповеждане, самосъздаване, творчество, проектиране. Социална, политическа, общностна съзнателност (но не просто интерсубектив

за друго)					на, а такава с признаването на нововъзникнала субектност от вече налични субектни) Създава условия.
-----------	--	--	--	--	---

Темата на дисертацията се разполага в най-долния, последен ред на таблицата, всички колони, но най-вече последните две съответно с текст: 1/ „Признаване, уважаване, зачитане, оценяване“ и 2/ „Грижа, въдене, стопанисване. Самоповеждане, самосъздаване, творчество, проектиране. Социална, политическа, общностна съзнателност (но не просто интересубективна, а такава с признаването на нововъзникнала субектност от вече налични субектни)“.

II. Сесионални и дигитални измерения на проектността.

В тази Глава от дисертацията са разгледани ситуации и проблеми, породени от практико-академично-приложна – т.е. проективна - работа на автора по конкретни теми, отнасящи се до реалното взаимодействие на сесията, като водещ феномен на проектното субектно. Главното внимание в тях е насочено към онтологизирането на проектността в субектността, до която те се отнасят – сесията, включително и дигиталната такава. Изложени са с ясното разбиране, че не може да се претендира и заявява каквато и да е систематичност, пълнота, ценностно подреждане и завършеност. Това се прави именно с разбирането за незавършеността на проектното онтологизиране и пряката му връзка с извиращите от „реалния живот“ дейности и ангажменти. Именно в идеята за реална грижа и отговорност за проектното и действия ангажмент към осъществяването на основаното на творчество човешко съществуване в заедност, съборност и общност, се носи самочувствието за проективно онтологизиране, което отива отвъд изследването и си позволява да прави прогнози, и да инициира творчески и иновативни предложения и покани. Всичко това се прави с надеждата, че през конкретните онтологизации на водещи за съвременността теми и ситуации ще се разкрие едновременно и силата и приложимостта на проективното онтологизиране и като практика и като теория, но и като нещо повече, а именно като една мъдра грижа за сесионалното битие на проектното.

II.1. Разпознаване и признаване на субектност в консултативната сесия

Позволявам си да започна с обсъждане на главното онтологично положение на консултативната ситуация - кой е този, който бива консултиран?, коя е тази субектна реалност, за която се поема отговорност и грижа? Въпросът стои поради разноликото (разносубектното) битие на човека взет както в неговата привидна отделност, така и в изначалната му включеност в общност. Така се изправяме пред изискването да се определи, признае и уважи конкретната субектност от името, на която консултираният участва. Те могат да бъдат от органично-телесни (вегетативни и сетивни), през аз-ни, себест-ни и личност-ни и стигащи до всички общностно-духовни форми на субектност (социални, икономически, спортни, религиозни, научни, политически и т.н.).

Сесионалният (заседателният) характер на консултацията²⁴ предполага в нея да участват в крайна сметка именно отделни личности (засега предимно човешки), обстоятелство, съобразяването с което, гарантира възможността да се окаже грижа за конкретното ниво на субектност – в целия спектър на разумното субектно (включващо, но не ограничаващото се с човешкото): било то индивидно (или „душевно“ – по Аристотел от „За душата“²⁵) или пък общностно (или „духовно“ – по Хегел²⁶, „Феноменология на духа“). Предлага се типологизация на субектните реалности и съответстващите на тях консултативни грижи и практики.

II.2. Онтологичните основания на прехода към проектираща общност в метода за философия с деца "Философско чудене".

Като се има предвид водещото положение в онтологията на философските сесии понастоящем, а именно: изграждането на "изследваща общност"²⁷, тук се обсъждат предимствата и хоризонтът, които се откриват пред философията и философстването през онтологията на проектираща (създаваща, твореща) общност. Различават се онтологиите на от една страна - изследването, и от друга страна - на проектното. По този начин се обсъжда ангажиментът на философията към конкретна всеобщност на проектното същество.

²⁴ Александров, Д. (2021). За онтологичната разлика между психологическото и философското консултиране. В И. Кабаков (съст.), Докторантски четения, 4/2020, Софийски университет.

²⁵ Аристотел (1979). За душата. С., Наука и изкуство.

²⁶ Хегел, Г. В. Ф. (1967). Науката логика. Втора част. Субективна логика. С., Наука и изкуство.; Хегел, Г. В. Ф. (2011). Феноменология на духа. С., Изток-Запад.

²⁷ Иванова- Варджийска, Ев. Изследователската общност. Философски и дидактически трансформации на едно понятие от американския прагматизъм в съвременната немска философия (Карл-Ото Апел, Юрген Хабермас) и дидактика на философията. Дисертация, СУ „Св. Климент Охридски“, 2014.

Lipman, M., 2003. Thinking in Education. Cambridge University Press. ISBN 9780511840272.

McCall, C. Cl., 2009. Transforming thinking: philosophical inquiry in the primary and secondary classroom. New York: Routledge. ISBN 9780415476683

II.3. Договарянето като начало на философстване

В тази част от дисертацията се поставя въпросът за договарянето на философската дейност (преподаване, занятие, сесия и др.) в институционалните (училище²⁸, университет и др.) и мета-академичните форми на философстване (философия с деца в детски градини²⁹ и начални и основни училища, индивидуално философско консултиране, философски клубове за възрастни и др.). Обсъждат се възможностите, предимствата и недостатъците на: от една страна т.нар. институционално и, от друга страна, - мета-академичното философстване от гледна точка на договарянето. Навлиза се в идеята за стандарт³⁰ за философстване, като преодоляващо ограниченията възникващи от понятието за изискване по отношение на философското и философстването като духовно и мислещо-в-общност битие.

II. 4. Личност и органично мислене. Питащото и битието

Тук се застъпва тезата, че ИИ ни предоставя възможности за усилване на мисленето през разширяване и усилване на неговата органика, но все още не се отнася до собствено субектния характер на мислещото, като снемачо всеобщо противоречивото на собствената си действителност (Андонов 1998, Диалектичното мислене – новаторство и творчество; Дафов 2012, Мислещо и действителност). Органиката на мисленето се представя през категориите (категориалното мислене), като снемачи разликите в наличното битие (Дафов 2012, Категории и битие). За водещ феномен на което (спрямо човешката ситуация), се взема разликата между питането (опитването) и въпросирането (задаването, посочването на просби, искания, молби).

²⁸ Митренцева, М., 2015. Философия на промяната: Философските дисциплини в училище след 1991 г. Варна: LiterNet. ISBN 978-954-304-407-8. <https://litenet.bg/publish30/maia-mitrenceva/filosofia/index.html>

²⁹ Желязкова Стоева, Ц., 2021. , Философия с деца. Български философски преглед, Бр. 11, стр.:165-172. I

³⁰ Дафов, В., 2020. Правото на време В: Желязкова Стоева, Ц., Дафов, В., Кирков, И. Универсалност и приложимост на човешките права. с. 39-45 .София: УИ „Св. Климент Охридски“.

II.5. Творчество и съвременност – проектно времеене

В предложеното тук осмисляне на проектното се обсъждат субектно-онтологическите основания на творчеството като създаване на създаването.³¹ Целта е да се покаже как творческата субектност е именно такава, доколкото в своето самосъздаване получава новото от нищото (в смисъл на "не от нещо друго, а от самото себе си"). В това самосъздаване възникват и: нови времена (ново време), нови пространства (ново пространство), нови количества, нови качества, нови отношения, които биват субектни време, пространство, количество, качество, отношение и т.н. В този смисъл всички субекти, включени във възникването на новата субектност биват съ-времеенеци, доколкото са проектори (автори) на нова субектност със свое собствено и ново време, а не доколкото им съвпадат времената.

II.6. Дигиталната свързаност и органиката на социалното. Проективната интелигентност

В рамките на едно проективно онтологизиране на интелигентността тук се заемам с посочването на субектните моменти в онтологията на „дигиталната свързаност“, като водещ феномен на т.нар. „изкуствен интелект, базиран на човешкия интелект“. За целта се различават два момента в осмислянето на ИИ – 1/ този, който се отнася до отделния човек, и 2/ този, който се отнася до политоконното (по Аристотеловото ζῷον πολιτικόν (zoon politikon)), гражданското, социалното в човека.

Първият момент определя едното от главните направления в разработването на ИИ – това, което се отнася до органиката на отделния човек, по същество става дума за развитие на моторната, сензорната и най-накрая на сетивната интелигентност.

Вторият се отнася до социалните субектности, но по-специално – до органиката, тъканта на т.нар. „интерсубективни реалности“. Веднага следва да се посочат ограниченията, които възникват при оставането в понятието за интерсубективност. Ето защо се посочва нуждата от осмисляне на идеята за субектно, основано на жизнеността на други субектности, с оглед на идеята за ИИ. Така се достига до понятието за „дигитална

³¹ Андонов, А. (1988). Диалектичкото мислене – новаторство и творчество. София: Партиздат.

свързаност“, което най-добре подчертава органичния характер на ИИ, но в този случай отнесен до органиката на социалното (политиконното). Показват се отношенията на понятията свързаност, комуникация (общуване), взаимодействие (интеракция), обновяване (интеграция), преобразуване (трансформация). Така се достига до идеята за съвместност в творчеството, за нова субектност - проектна интелигентност, базирана на дигиталната свързаност между творчески субектности.

III. Социални и граждански измерения на проектността като мъдрост.

Ако има област, в която философската и онтологическата проективност да намират своята най-голяма стойност като приложимост и полезност, и на този етап – незаменимост, то това е социалното (в най-общия смисъл на думата – общностното) и неговото най-висше разумно проявление – гражданствеността. Тази мощ на философията е възможно именно като грижа за мъдростта, за мъдруването, като създаване на жизнени условия, хранителна среда и подаване на духовни импулси за отключването на нови форми на съборно творчество. Това означава зачитането, уважаването на всяко едно знание, усвояването и имането предвид на всяко едно умение, но и на тяхната недостатъчност, но по такъв начин, че тази недостатъчност да се превърне в момент на ставането, на прехода от небитие в битие (в случая недостатъчността ще играе ролята на небитие) за възникването (самосъздаването) на ново субектно. И това е фигурата на мъдрия, който успява да примири всички знаещи и всички можещи с недостатъчността на тяхното знание и умение.

Но проективната онтология не попада на незнанието и неумението случайно или стихийно. Проективната онтология се грижи за ставането на всяко знание и всяко умение и точно в това се изразява и грижата за мъдростта. Това не противоречи на идеята да се изследват налични, вече възникналите (направените) реалности изобщо, а в случая – социални и граждански. Но философията винаги отива отвъд вече станалото, вече наличното. И в това се реализира и идеята за грижата за мъдростта, което е и червената нишка, която преминава през отделните текстове в тази част на дисертацията. В тях отново се представят теми от академично-приложно-практическото. Това са теми породени от истински, реален философски живот в социалното и гражданското, свързан с образованието, икономиката, политиката, спорта, културата и др.

Грижата и съзнателността за разликата между знаещия, умеещия и мъдрия получава своята действителност през идеята за компетентността и ангажимента към пораждането на компетентности (както се вижда тук не се използват обичайните изрази – изграждане, (създаване, построяване и т.н.) на компетентности, доколкото всички те бележат получаването на един резултат в предметността (дали като налично битие, дали като действителност). А компетентното се отнася до субектното не просто като субект на

създаване, но и като резултат на това създаване. Именно и затова се говори за пораждаване, отключване, възникване на компетентности. Кое се постига с грижа, внимание, въдене, отглеждане, любов, уважение, признание и т.н.

III.1. Компетентното като мъдро

Започва се с едно директно ангажиране на философията³² към един от най-трудните въпроси на грижата за социалността – този за компетентността³³. Въпросът стои на всички нива и във всички сфери на живота – от по-безобидните: спорт, забавления, шоу, до най-сериозните: икономическа конкурентност, международни отношения, политика, и т.н. Ето защо и се аргументират и представят резултатите на философско-онтологичния подход в осмисляне на компетентната разумност, на компетентното същество, на компетентната организация, на компетентната субектност изобщо. Обосновава се разликата между "мъдрото" субектно (разумно), от една страна, и "знаещото" и "умеещото" от друга. Посочва се идеята за мъдрото и мъдростта от историята на европейската разумност като израз на идеята за отиване отвъд "знам" и "мога". Тази част от дисертацията проектира ролята на философията и философстването като водещ ангажимент на разума при удържането на противоречивия преход от "знание и умения" към "компетентност". Представя се систематично различаване на знание, умение и компетентност, взети в техните особени значения, според: 1/ Субектно битие - онтология; 2/ Човешкото битие на знанието - екзистенция; 3/ Феномени - феноменология; 4/ Духовна (интер-субектна) действителност - социална онтология; 5/ Проява (живот) - социална екзистенция; 6/ Доказване.

III.2. Компетентността, обучението и „истинския живот“

Продължава се темата от предишната част, но този път с ангажимент към онтологията на обучението и образованието³⁴ през знание, умение и компетентност. От онтологичните

³² Виж: Аристотел, *Метафизика*. 982a 5–10. // Аристотел (2000). *Метафизика*. София: СОНМ.

³³ Андонов, Ал. (2009). *Философията и проблемите на духа*. София: УИ „Св. Климент Охридски“.

³⁴ Дюи, Дж. (2002). *Как мислим*, София: ИК „Минерва“, 2002.

Дюи, Дж. (2005). *Моето педагогическо кредо*. сп. *Философски алтернативи*, бр. 1.

особености на компетентността се навлиза директно в обсъждане на обучението в компетентност. Разглеждат се онтологичните разлики между компетентността, знанията и уменията. От тези разлики се извеждат и особеностите в познаването, доказването, удостоверяването, признаването, уважаването и оценяване на компетентността.

Ш.3. Гражданите и началата (гражданската компетентност)

Тук се заемам с посочването на конкретните измерения на философското като мъдрост, свързана с темата за гражданските компетентности. Показват се резултатите от онтологично проектиране на идеята за гражданското, като тази човешка социалност (в широкия смисъл на думата), при която всеки е допуснат до началата на всяка една съвместност, на всяко едно начинание. Включително и гражданствеността като проектно субектно. Отговаря се на въпроса що е гражданско³⁵.

Така именно ставането и действителностите на началата (тяхното пораждаване, обосноваване, обсъждане, доказване, създаване, сътворяване и проектиране) се взимат като водещ феномен на гражданствеността. Показват се предимствата на този подход за осмисляне на гражданствеността не само в политически (основан на понятието за държава) смисъл, но във всеки един изискващ всеобща разумност. Така например може да се говори за гражданин в математиката, физиката, музиката, модата, науките, изкуствата, занаятите, културата и всички производни на *techné*.

Това позволява да се отнесем към училището като институцията, в която се основава самата цивилизованост³⁶, и да се приеме, че с каквото разбиране и идея за „съграждане“ се работи в училището, както по отделните учебни дисциплини, така и изобщо в училищния живот, точно такава ще бъде и гражданското, такава ще бъде цивилизоваността.

³⁵ Ще цитирам спомен - по време на лекции по „Философия за деца: история и теория“, водени от проф. Александър Андонов, 1994–1995 година, обсъждахме що е цивилизация, с идеята, е това е въпросът: „Що е гражданство?“. Спомням си, че проф. Андонов отбеляза, че макар и да можем да четем автори (вкл. Кенет Кларк, Хънтингтън и др.), които говорят за цивилизациите, обсъждат се характеристики на цивилизациите, но все пак от философите се изисква ангажимент да се отговори на въпроса: „Що е цивилизация?“.

³⁶ Кларк, К. (1977). Цивилизацията. София: Български художник.
Хънтингтън, С. (2009). Сблъсъкът на цивилизациите и преобразуването на световния ред. София: Обсидиан.

III.4. Хуманитарното образование и компетентния човек

Въз основа на разликата между знание, умение и компетентност се обсъжда темата за образованието³⁷ изобщо, както и за техническото и хуманитарното образование. Като особен случай се взема математиката³⁸ и през нейната история и понятие се показва как самата идея за учене, обучаване и обучение е носител на идеята за съвместност в изграждането на знания, умения и компетентности, като обгрижването и отговорността за тази заедност, съборност, проектност в постигането на знание са в достойнството на хуманитарното.

III.5. Философската компетентност – признаване и оценяване.

В края на тази Глава, и по-точно в тази част, се дава пример за едно съотнасяне на философското към самото себе си, но не абстрактно и външно, а през темата за оценяване като висш израз на самосъзнателност³⁹. Поставя се въпросът за компетентността и философията⁴⁰ от субектно-онтологична гледна точка. Изследват се разликите между знание, умение и компетентност от гледна точка на тяхното разпознаване, измерване, установяване и оценяване. Защишава се тезата, че в достойнството на самото философско винаги стои като водещ феномен именно компетентността и по същество обучението,

³⁷ Платон, (1990). Филеб, // Диалози. Т. 4. София: Наука и изкуство.

³⁸ Lutkanov, R. 2013. The Significant Other: The Interactive Shaping of the Disciplinary Identities of Philosophy and Mathematics through History. *CAS Sofia Working Paper Series 5*, 1-42.

³⁹ Митренцева, М. (2015). Философия на промяната: Философските дисциплини в училище след 1991 г. Варна: Силуети.

Андонов, Ал. (2009). Философията и проблемите на духа. София: УИ „Св. Климент Охридски“;

Николова, Н. (2020). Оценяването по философия в средните училища. Съдържателни и технологични аспекти. София: УИ „Св. Климент Охридски“;

Кирков, Ив. (2018). Свободата и несвободата- философска отговорност- В: Ц. Стоева, П. Макариев, Ц. Рачева, В. Дафов (съст.), Човекът - свободен и не-свободен (39-41). София: УИ „Св. Климент Охридски“;

Дафов, В., Митренцева, М., Петрова, С., Проучване на оценяването по предметен цикъл „Философия“ в 9-11 клас, [онлайн публикация] 2018, http://copuo.bg/upload/docs/2018-08/Analiz_Philosophy.pdf

⁴⁰ Кръстева, С. „Знаниевата компетентност по философия – формиране и оценяване“, в сборник „Оценяване и философия“, София, УИ „Св. Климент Охридски“, 2021, стр. 54-68.

основано на компетентности, предполага интензивно философстване, разбирано като грижа за конкретни всеобщности.

IV. Онтологичният ангажимент за академичното като проектност

В тази Глава от дисертацията се разглеждат няколко важни за съвременността теми и въпроси от областта на академичното. Идеята е да се покаже тяхното възможно осмисляне от гледна точка на субектно-онтологичния подход и по-точно на проективната онтология, която особено в областта на науката и знанието е в своя най-топъл и уютен дом. Нещо повече – проективното е самият дом на науката, знанието, хуманитаристиката, изкуството и изобщо – на академията. Само това, което възниква като съборност на творци може да има жизненост, която да остане през вековете.

Идеята тук отново не е да се представят изчерпателни и систематизирани примери и теми, а по-скоро да се демонстрира мощта и творческия заряд, които стоят в нагласата и осъществяването на онтологичното мислене.

IV.1. Онтологията – между метафизика и информатика

Начева се с едно обсъждане на въпроса за онтологията като философска академична дисциплина, доколкото статута на онтологията може да бъде оспорван от различни позиции. Но още по-опасното е, когато без да се оспорва този статут, от онтологията се отнеме или академичното или философското и се заменят с нещо друго. Така сме изправени пред ситуацията главните достойнства на онтологията⁴¹ да бъдат обгрижени, запазени и развити, - ако все още искаме да имаме онтология в нейния собствен смисъл. И те са: 1/ идеята за академичността като мислене, дискурс и комуникация, основани на концепции, и 2/ идеята за неформалното и неинструментално отношение към онтологизирането, за онтологизирането като

⁴¹ Кант, Имануел. *Критика на чистия разум*, София, БАН, 1992, стр. 745.

Хегел, Георг . *Науката логика, Т. 1*, София, Европа, 2001, стр. 94.

Гънгов, А. 2023, „Кръговостта във философската логика на континенталната традиция”, (online); УИ „Св. Климент Охридски, София

Рачева, Ц. (2016). Към идеята за една онтология на предметността. София: Парадигма.

Рачева, Ц. (2005). Хегел и Хусерл. София: Парадигма.

грижа за мъдростта. Старите метафизични и днешните информатични онтологии се разглеждат съответно като философски, но неакадемични онтологии (метафизика) и академични, но нефилософски онтологии (формално-логически подредби, йерархии)⁴². Налични са и много хибридни форми на онтологии, които в различна степен смесват горните две.

IV.2. Академията – градът на разума

Предлага се проективно-онтологично осмисляне на самото академично, проектизира се ставането на академичното из не-академичното. Надеждата е, че по този начин ще се удържат посоката и гледната точка в сложните ситуации⁴³, които възникват пред съвременното академично (научно, хуманитарно, артистично).

Посочва се "науката за доказателството" (по Аристотел, Първа и Втора аналитика⁴⁴) и нейното развитие, като основополагаща изобщо за академичното и всичко свързано с неговото битие. Идеята за "доказателството", макар и да намира една от своите прояви във формализиран вид, има своето битие изобщо в изграждането на общност основана на разума, който може да отива и отвъд наличните форми и обекти. Може да се каже така - каквото е битието на доказателствата, такова е битието на академията. Ако доказателствата са формални, то и академията ще е формална; ако доказателствата са [само] аналитични - то и академията ще е [само] аналитична; и т.н.

Предлага се хоризонт на "доказателството" и оттам на академичното, което включва създаването, творчеството и проектирането. Посочват се водещите предизвикателства пред тази нова граница между небето и земята.

⁴² Дафов, В. „Проектиране на формална онтология и семантичен интернет“ в „Онтологически проектории“, София, Парадигма, 2018.

⁴³ Предимно от етически характер. Виж:

Минева, С. (2024), Етика и академизъм: между традицията и съвременността, в: сборник „Проблеми на академичната етика“, Университетско издателство „Св. Кл. Охридски“, София 2024, съст. Минева, С., Тодоров, Д., Кънева, В.; стр. 11-53 и по специално на стр. 24-33, където се разглеждат академичната традиции от нейните начало до модерността и съвременността.

⁴⁴ Аристотел. Втора аналитика, 71b16-25. Цитира се по Аристотел – Съчинения в шест тома – том 1 – Органон – част 2, превод Иван Христов, изд. „Захарий Стоянов“, 2009.

IV.3. Онтологичният ангажимент на философията към висшите образователни степени (бакалавър, магистър и доктор). Или - на какво да учим колегите-студенти в университетите?

В този момент от дисертацията си позволявам непосредствено да се ангажирам със субектното онтологизиране и различаване на трите висши образователни степени⁴⁵ с оглед на самонаправата, която се изисква от обучаващите се в Университет. Обосновава се степента образованост през различните онтологични нива на създаващия, творещия и проектиращия. Предлага се модел на преподавателско поведение и мислене (високо-подредено, проектно), с оглед на различните цели и очаквани резултати от студентите.

⁴⁵ Декларация от Болоня, от 19 юни 1999, [прегледан 27.12.2024].
https://ehea.info/media.ehea.info/file/Ministerial_conferences/02/8/1999_Bologna_Declaration_English_553028.pdf

V. Проективната онтология като грижа и отговорност за компетентни (мъдри) иновации и творчество

Тази Глава от дисертацията се обръща директно към темите, свързани с иновациите и творчеството. Може да се каже, че в днешно време, философски и изобщо хуманитаристки идеи и концепции (от всички области – от политика и право, през филология, литература, история, култура, икономика, математика и се стигне до философия)⁴⁶, които остават безразлични към субектността на творческото и иновативното, трудно могат да бъдат взети като съвременни, макар и да се изработват в днешно време. Традиционните класификации в посочените по-горе области, базирани на характеристики и свойства, било по отношение на наличностите, на които човек се натъква (ресурси, природни богатства, космос), било спрямо предметените резултати на човешката дейност като създаване (изнамиране и извличане на ресурси, производство и разпределение на блага), било спрямо одействителностени резултати на човешкото творчество (изобретяване на нови методи, начини и технологии; създаване на средства, машини, инструменти и т.н.), било спрямо обективирани субективни резултати на човешкото творчество (авторство върху идеи, произведения на изкуството, научни резултати, патенти, изобретения, открития и др.), винаги биха водели до антагонистични отношения между хората, доколкото се основават или на предметността (обектността) или на субективността (взета като отделна, частна, особена субектност).

Ето защо и проективната онтология позволява като водещ стандарт в човешките отношения⁴⁷ да се издигне идеята за творчество и проектност. Изискването за проектност е изискването за признаване и уважаване на правото, нуждите, необходимостта, и т.н. на всеки човек (всяка разумна субектност – от ангелските чинове, до човека и неговите роли,

⁴⁶ Затова и предложените примери са привидно от областта на политиката и правото, изкуството и науката - математика, химия, физика, геология, океанология, биология, астрономия (могат да се допълват и с още, дори по-интересни или важни – от спорта, икономиката, други изкуства и т.н.), но всъщност са от областта на проективното и творческото.

⁴⁷ Засега „човешките“, но сякаш предстои и повече от това – например едно общение с т. нар. изкуствена интелигентност. Освен това човечеството има и своя многолетен изповедален (конфесионален) опит, а от скоро и общение с другото на нас не просто като космос или природа, а като околна среда.

профили, виртуални животи и т.н., а също и изкуствената интелигентност). Но не само на отделните хора. Става дума за всяка една субектност – социална, културна, общностна. Например: държави, градове, фирми, компании, клубове, екипи, проекти (в тесния мисъл на думата, както това е в „джаз-проекта“ или „арт-проекта“).

V.1. Правото на време – стандартът

Започвам с това да покажа възможностите, които се разгръщат пред проектизирането на човешките права⁴⁸ през онтологичните разлики на наличното, същностното и субектното [битие] по отношение на човешкото същество⁴⁹. Ще се обоснове различният характер на човешките права, взети като права, свързани с човешката органика, с човешката съзидателност (опосредственост) и човешката идеалност (творчество и проектност). Посочват се основанията за възникването на нови права като например „правото на раждане“, „правото на смърт“, „правото да умреш и да се родиш – да станеш друг“, „правото на осъществяване (реализация), а не на труд“, „правото на творчество“ и т.н. Освен това се обръща внимание на фактичността на човешкото не просто като принадлежащо на един индивид, а на общностното и изобщо „не-биологичното“ човешко битие.

Идеята на тази част е да се покажат възможностите на мисленето, което разкрива не просто съдържанието на правата, разписани във Всеобщата декларация за правата на човека, а на това какъв характер, що за философски основания стоят зад изискването да се направят универсални човешки права. Това последното в крайна сметка е и обсъждане на природата на самите права.

V.2. "И всички прави ъгли да са равни [пomeжду си]"

Дава се пример с може би най-знаковото поле, най-големия символ за неограничеността на човешкото въображение, а именно математиката изобщо, и по-

⁴⁸ Universal Declaration of Human Rights
<https://www.ohchr.org/EN/UDHR/Pages/Language.aspx?LangID=eng>

⁴⁹ Йотов, Ст. (2009) За логиката и значенията на правата – една равносметка. Във : Философия на правата, сборник под редакцията на Стилиян Йотов. София: УИ „Св. Климент Охридски“, 2009. Преводачи Боряна Узунова и Огнян Касабов., стр. 7-24.

специално геометрията (има предвид създаването на т.нар. неевклидови геометрии⁵⁰). Със създаването на неевклидовите геометрии човечеството успя да премине от една разумност, която е повече потопена в къдетостта, но все пак хранейки се с тази къдетост израства и по този начин създава пространството и самото себе си като пространствоеещо същество, към друга пространствена разумност, която вече има своите сетива и може да се отнесе и към самата себе си като друго, но и към другото по различни начини. С помощта на геометрията ние вече не просто изучаваме пространството такова, каквото то е, а преминаваме към създаването на пространства, с нови начала, с нови функции, с нови действителности, с нови предметности, като за всичко това се грижи и отговаря разумното същество, което пространствоее съзнателно.

Затова и тук се обсъжда ставането на пространството като се показва ролята на философията и философското мислене, и по специално на проективната онтология, при овладяването на всяко едно *techné* (всяка една наука, занаят и изкуство), в случая – изкуството-науката на геометрията. За разлика от опитите на Лъожандр, Бояй, Гаус, Лобачевски и много други, тук се тематизира не петият, а четвъртият постулат на Евклид⁵¹, като още един израз на факта, че без включване на мъдростта, като различна от знанието и умението, не може да се премине към напълно осмислени действия в математиката. А това осмисляне винаги води до идеята за заедност, съвместност, съборност в откривателството и творчеството, което по същество е и проектната субектност. Ангажирам се с твърдението, че предстоят, ако вече няма такива успешни опити, да се геометризира, да се прави пространство, основано на разлики спрямо приемането или отхвърлянето на твърдението в четвъртия постулат на Евклид. Смея дори да твърдя, че в сферата на изкуството, но и в

⁵⁰ Литературата е безкрайно много, така както подобава да бъде за геометричните открития.

„Лобачевски. Бояй. Неевклидова геометрия“, сборник статии, изд. „Наука и изкуство“, С., 1984.

⁵¹ Евклид. Елементи. Т. 1. С., Наука и изкуство, 1972.

Също и: Евклид. Начала. Кн. I – XI. Москва – Ленинград, Государственное издательство технико-теоретической литературы, 1950.;

Също: Euclides. The Thirteen Books of Elements and the Introduction by P. Heath, vol. 1 London, Cambridge University press, 1908.;

Също: билингвално издание на: EUCLID'S ELEMENTS OF GEOMETRY, The Greek text of J.L. Heiberg (1883–1885), from Euclidis Elementa, edidit et Latine interpretatus est I.L. Heiberg, in aedibus V.G. Teubneri, 1883–1885 edited, and provided with a modern English translation, by Richard Fitzpatrick; достъпно на <https://farside.ph.utexas.edu/books/Euclid/Elements.pdf> ; First edition – 2007, Revised and corrected – 2008.

екзистенциалния ни опит, отдавна ни се показва, че не всички прави ъгли са равни помежду си.

V.3. Проектория на последващото космос-природа-околна среда

Преминава се към пример за проективно онтологизиране спрямо това, което традиционни мислим като другото, небитието, външното на Духа⁵², на разумното, на човека. В тази част се представят резултатите от една субектна онтология на *природността*⁵³, започваща от *космос*⁵⁴ и стигащо в наши дни до *околна среда*. Онтологичната гледна точка се ангажира със *ставането* и *преставането* на космос из/към не-космос, на природа из/към не-природа и на околна среда из/към не-околна-среда. *Космос – природа - околна среда* се показват като производни на идеята за, съответно: налично [битие] – същностно [битие] – субектно [битие]. Поставя се въпрос за следващото понятие, идващо след „*околна среда*“, което да отговаря на достойнството на проектното субектно.

V.4. Танцуването като осубектиране на време и пространство

Към края на Главата се отива към пример от сферата на изкуствата⁵⁵. В тази част от текста се представят резултатите на субектно-онтологичното проектиране на време и пространство⁵⁶ и конкретните форми на създаване на време из "кога-тото" и пространство

⁵² Хегел, Г. В. Ф. Енциклопедия на философските науки, т. 2. Натурфилософия. С., ЛИК, 2000.

⁵³ Рачева, Ц. Към идеята за една онтология на предметността. С., Парадигма, 2016.

⁵⁴ Хераклит. Фрагменти. – В : Антична философия (Антология). С., Наука и изкуство, 1988, с. 83.

⁵⁵ С ясното съзнание, че многократно в литературата, посветена на философия на танца, се обсъжда въпроса за отсъствието и пренебрегването на танца, танцуването и танцувалното от системата изкуството предложена от Хегеловата естетика. Иронично е да се каже, но все пак: виж това отсъствие в Естетика (Хегел, 1967; Хегел, 1969). Евентуално такова място може да се намери вторично, дори третично (след драматичното на операта) в Системата на отделните изкуства в Трети дял: Романтични изкуства, Втора глава: Музика, 3. Отношение на музикалните изразни средства към тяхното съдържание, а. Съпровождаща музика (Хегел, 1969, 417-435, по специално 434-435 стр.), където музиката се показва в отношение в драматичното, взето като опера и то предимно в битието на пеене.

⁵⁶ За феноменологичен подход към танца виж:

Sheets-Johnstone, M. (1979). On Movement and Objects in Motion: The Phenomenology of the Visible in Dance. The Journal of Aesthetic Education, 13 (2),33- 46.

От гледна точка на дейностната философия:

из "къде-тото". Специално внимание (от аритметична, геометрична, музикална, физична и т.н. гледни точки) се обръща на водещите феномени на субектното време: тон, трайност, такт, ритъм, метрум, в прехождането им към разумната настроеност, към настроението, към темпо-то. А също и за субектното пространство: строй, път, кръстопът, околоръст (двор, ограда), композиция, град (градски дух, градско настроение). Всичко това се отнася към танцуването като сътворяване на субектно време и субектно пространство, в което се постига единството на тон, трайност, такт, ритъм, метрум, темпо от една страна и стоеж (стойка, строй), линия (път), пресечени линии (кръстопът), кръг (околоръст, двор, ограда), композиция, град (градски дух, градско настроение). Това единство се изразява в едно играене с, едно отиване отвъд действието със: стойка, позиция, линейно движение на крайник, стъпка, завъртане, композиция, градеж на танцова двойка (хор или трупа). Като за тази игра се полага именно собствената човешка органика (не просто тялото) в земни условия.

Луговая, Е. К. (2008). Философия танца. Санкт Петербург: СПбГУ.

Културно-исторически:

Худеков, С. Н. (2010). Искусство танца. История-культура-ритуал. Москва: ЭКСМО.

VI. Проективно онтологизиране и консултиране

В последната Шеста Глава на дисертацията се излагат конкретни и практически разяснения за философско-консултативния подход, базиран на проективното онтологизиране. Изброяват се някои от основните форми на проективно философстване. Такива са: Проективно философстване като групов работен проект⁵⁷ и проективно философстване като индивидуална консултативна работен проект⁵⁸.

Представят се теоретичните основания⁵⁹ на проективното онтологизиране като форма консултативно битие, което има валидност за всички форми на философстване, реализиращи се през така нареченото *сесионално битие* на философията⁶⁰. Показва се прехода „от случай към проект“ и се обосновава отказът от „философското като практика“, за да се премине към проектизирането.

Теоретизира се един от главните ефекти на проективната онтология за философското творчество – това, че се ангажира с разпознаването на различните нива на съвместност и включване на отделните творчески субектности – на налично битие, на същност и на субектно. Всичко това не просто прави възможно, но директно е създаване на среда и условие за възникване на проектна субектност, която да заживее свой собствен живот.

По-сетне се предлага един модел за проективно консултативно онтологизиране на продукти и услуги, през предоставяне на апробирани през последните двадесет години документи и процедури. Такива са следните: Продуктова спецификация на

⁵⁷ Отнасящо се предимно до философия с деца виж:

Карагеоргиева, А. За самочувствие и толерантност. Встъпителна студия. В: Философия за деца. Антология. София, 1997.

Карагеоргиева, А. Програмата “Философия за деца” в България. В: сп. „Начално образование”, бр. 1/2008.

Стоева, Ц. „Философия с деца“, в сп. „Български философски преглед“, кн.11/2021г.

⁵⁸ Александров, Д. (2023). Философия и консултативна грижа – децата и образованието. В: Детската мъдрост: Академично-приложни изследвания на детската разумност, Съст.Юлия Йорданова-Панчева, Юлияна Стоянова, София: УИ "Св. Климент Охридски".

Александров, Д. (2024). Философският консултант в училищната общност (училищен философ) В: Консултативни компетентности, София: Университетско издателство „Св. Климент Охридски“.

⁵⁹ Дафов, В. (2018) Ставания и направи. Парадигма.

⁶⁰ Дафов, В. (2022), Сесионалното битие, Битие и присъствие, редактор/и: съставители: Макариев, Пл.; Дафов, В., издателство: Университетско издателство "Св. Кл. Охридски", 2022, стр. 302-310.

онтологическото изследване, Модел за доклад на изследване на продукти и услуги, Рамка за консултиране, изброени индикатори за успешна работа – договорна рамка относно Ефекти от онтологическите изследвания на продукти и услуги. Освен това се излагат и два примера за реално осъществени проективни онтологизирания от 2004 и 2011 година – за „Масата“ и за „Вендинг автомати“.

Накрая се завършва с коментари и рефлексия относно приносните моменти и проектния характер на представената дейност.

VII. Заключение.

Няма нищо необичайно в това, че философията и днес се изправя пред нови предизвикателства. Така е било винаги и може да се каже, че справянето с всякакви предизвикателства е едно от призванията на философията. Но тези предизвикателства са именно философски, защото изискват една любов, една грижа към мъдростта, към мъдруването, като това изначално човешко битие, което ни позволява да постигаме нови знания и умения. Въпросното битие разбира се е винаги действително, а човекът постига това не даром и нито по необходимост, нито по случайност, нито дори от свобода, а със сътворяването на самия себе си като поведение. То е поведение, но винаги водено от една идея.

В своето начало философията трябва да покаже как е възможно хората да бъдат заедно в задържането, в сетивното – как така можем да виждаме, да чуваме, да вкусваме, да пипваме, да подушваме едно [нещо] заедно. Такава всеобщност се постига чрез категориалното (първото) мислене, като израз на всеобщността в посочването. И тук сме в дома на наличното битие.

После (не винаги това „после“ е непременно времево разграничено и всеки, който практикува философски сесии на всички нива – с деца и възрастни, знае това) философията ни помага да овладеем начините да бъдем заедно в схващането, в хващането. Как така можем да сме хванали различни предмети (обекти), които дори могат да се саморазличават вътре в себе си, но и от други предмети, и заедно с това да знаем, че сме хванали едно и също [нещо], че владеем един и същ предмет (обект). Философията помага на хората да узнаят, да открият, да изобретят, да създадат начините, процедурите, средствата, с помощта на които, всички разумни, бидейки различни, заедно можем да хващаме, схващаме едно [и също]. Така живеем в царството на същността.

После философията ни повежда в мъдростта не просто за това, което можем да задържим, нито това, което можем да (с)хванем, а това, което ни води нас самите, което ни мета-физирира, транс-цендира, спекулира, екзистира, захвърля, проектира. Става дума за тази изначална свързаност на разумността с другите, но не просто като други, защото тогава

бихме били в едни предметистки отношения⁶¹, а като Лица, Личности. Така изразът би придобил следния вид: изначалната свързаност на лицата и личностите хем като едно същество, хем като отделни. Доколкото става дума за органика – едно, а като субектност – отделни. Изискването за диалектичност при осмислянето на идеалното (на идеята) вече не е достатъчно, макар и да е необходимо. Тук дори Свободата вече не ни достига (макар също да е необходимо) като понятие, с което можем да навлезем в творческото и проектното. Преходът към последните, както и в предишните описани преходи, но в този е с решаващо значение, е винаги преход към любовта, която стои в името на философията. (на старогръцки φιλία (philía)), но взета наистина като грижата, вниманието, приятелството, в което другия се цени заради самия него, но заедно постигаме една нова субектност (съборна), която заживява свой собствен живот, в името на който, ние, привидно поотделно, но всъщност заедно, извършваме действия.

Но този преход може да остане метафизичен в критикувания от Кант смисъл на думата – отвлечено от действителността на познаващия субект и да попада на своите положения, без да знае как това става. Оттогава философията има ангажимент към критическото познание, а днес вече се изискват не просто критически изследвания или

⁶¹ Аристотеловата категория τὸ πρὸς τι (to pros ti), ако останем верни на наличното битие, което в случая с Аристотел би трябвало да се има предвид, би следвало да се предаде с „към-то, към-то, към-то“, но не и с „отношение“. Латинизираното предаване на термина от Боеций с ad aliquid е вече един християнизирани, следователно осъществяващ превод, т.е. опитват се да придадат същностен смисъл на категориите, така сякаш те се отнасят до същностното битие, до битието на същността. Едва в същността може да имаме „към-нещо-друго“, или отношение. А когато се прави опит чрез мислене през същност, в случая от „към-нещо-друго“ да се постигне знанието за Лицата на Троицата, тогава „към-нещо-друго“ или „отношение“ създават пречки пред ума, защото не позволяват Отца, Сина и Свети Дух да се мислят хем като отделни, хем като такива, които не са в „отношения“ или „един-спрямо-друг“. Боеций забелязва тази недостатъчност и изисква да се използва „relation“, което, по неговите думи е едно „субстанциално към-нещо-друго“. Всичко това показва как с (тук ако се каже „посредством“ ще се сгреша, именно защото категориите все още не са средства, а само органични) категории можем да задържаме, да запазваме наличното битие, но не можем да хващаме (да схващаме) същността. За същността - преминаваме към понятия (концепции), чрез които (посредством които) вече наистина схващаме това, което хем се отнася към самото си и хем към друго. А за Лицата и това не стига. Искане е една идея, с която не просто вече не можем да схващаме, а която ни води към познанието на тези реалности, които се самосъздават, без да стават други, но и не остават същите. Хем са самите тях си, хем не са вече същите. Така се навлиза в темата за индивидуализациите на субектностните реалности. Но патосът на тази забележка идва от отказа ми да използвам изразът „личността в отношение с другите“, освен ако „другите“ не получат главна буква като „Другите“, с което да станат съществително собствено име, т.е. да бележат име на лице, или дори местоимение (не непременно човешко лице, може и на град, държава, отбор, род), а не да остане като съществително нарицателно или прилагателно.

спекулации, а проектизации, въз основа, на които могат да се формират реални действия, поведения, политики; да се постигат реални нагласи, настроения, заставания, които да водят непосредствено до създаване, творчество и иновации.

Именно това последното – постигането на реално субектно поведение (индивидуално, общностно, колективно, съветническо, проектно), което да играе ролята на условие, среда, обстановка, уютност, в които да се породи творческото или иновативното битие на субектното – за мен представлява най-висок философски интерес.

Още по-въодушевяващо е, че проективната онтология, основана на едно високо-подредено мислене, позволява постигането на такъв уют, в който всеки да се чувства добре дошъл, поканен и добре приет, с всички свои особености и с цялото си битие на разумно същество. Тази разумност може да е основана на една хранителна, реактивна разумност (по аналогия с формите на душата по Аристотел „За душата“) каквато е вече споменатата разумност на евклидовата геометрия. Може да е основана на рефлексивността, което е винаги и саморефлексивност, и да влиза в отношение със самата себе си – каквито са първите неевклидови геометрии (Лъжандр, Бояй, Лобачевски, Гаус). Може да е основана в личностовото, това, което удържа отрицателното на собствената си действителност и да се грижи за реактивността и рефлексивността, като за свои, заедно с техните отрицателности.

Проектното същество пораста из всички видове разумности и подходи – аналитични, разсъдъчни, разумни, екзистенциалистки, херменевтични, феноменологични, културологични, исторически и всички други, без да го йерархизира или подрежда по ценност. Всяко едно от тях е безкрайно важно и необходимо за отглеждането, разцъфването, пораждането на творчество и иновации. От грижата за тъждеството - (двузначна логика, задържането, категориално мислене, наличното битие), през грижата за същото (също-тостта, също-тата същността) – (модални логики, схващането, понятийно мислене, същността), до грижата за [само]идентичното – (диалектическа логика, идеята, високо-организирано мислене, субектността).

И тук идва голямото предизвикателство – да се опознава все повече и повече това проектно поведение. Изискват се всичката сила и мощ на аналитичното, на историческото, на интерпретативното, на спекулативното, на феноменологичното, на логическото, на диалектическото, на всяко едно мислене, но винаги взето в конкретността на поведението,

за което то и от което може да израсте духовно, разумно, субектно същество (не непременно биологично или човешко). Само тогава бихме могли да се държим академично спрямо иначе тези духовни, метафизични (в добрия смисъл на думата) реалности каквито са разумният, създателят, творецът, проектиращият. Имено в изискването за овладяване на действителността, през която субектното се субектира, стои възможността за размяна на аргументи и представяне на доказателства. В противен случай бихме се отнесли към същите тези прекрасни субектни реалности по един артистичен, художествен, религиозен или някакъв друг начин, основан било на представите и нагледите, било на вярата и изповедта (конфесията).

Това последното е само по себе си важно и интересно, доколкото осигурява този толкова важен жизнен собствен опит с преживяването на откривателски, създавателски и творчески ситуации, но все още остава в отделността на субективното преживяване, което не се грижи за свободното присъединяване на всеки един разумен към своето положение.

Ето защо и смятам да продължа своите проектиращи занимания с онтологията, която мъдро се грижи за ставането на творчеството и нововъведението. Тази мъдрост извира от примиряването на битие и не-битие (в най-общия, валиден за всички онтологични нива смисъл) като битие и не-битие на ето-това-конкретно самосъздаващо се същество, на ето-този-конкретен субект. Тези занимания целят постигането на знание за конкретна действителност, която може да изиграе ролята на пораждаща творчеството и иновациите среда. Като непосредствена такава задача би стояла тази, в която да се онтологизира сесионалното битие изобщо, но и най-вече сесионалното (заседателното, съветническото) битие на философията като грижа за мъдростта.

VIII. Основни приноси на дисертационния труд

1. Онтологизира се (проектира се) *ставането* на проектната субектност, на проектното. Предлага се систематизация и типология на субектното и формите на субектност. Включително се изяснява онтологията на творчеството като различно от тази на създаването от една страна, а от друга се показва се показва прехода към иновативното като прото-форма на проектното, а след това и към самото проектно. Проектното се мисли като това субектно, което не просто създава създаването (в което е достойнството на творческото субектно) в неговата непосредственост, а се заема със самото това ставане на творчеството, създава условията, настройва битието, изправя стандарти, построява дом (и други), в които творческите субектности се пораждаат из други, вече налични, творчески субектности, получават своята творческа жизненост в една общност, заедност, съборност именно като вече творци, от които се поражда проектното, в което те биват вече проекти (проектно субектно).

2. Обосновава се ролята на философията като грижа за мъдростта, без която всяка човешка дейност и постижение могат да бъдат сведени до само предметни (обектни) и да се заличи достойнството им на субектни. Това от своя страна създава опасност от злоупотреби, ефектът от които не може да бъде предвиден, но със сигурност е вреден и нараняващ субектността.

3. Извежда се философската идея за компетентността като мъдрост, която позволява получаването и постигането на нови знание и умения. Отива се отвъд обичайните за случая нагледни, свързани с човека. Онтологията на компетентността като мъдрост се отнася до всяко субектно – компетентните държава, фирма, отбор, семейство, екип, виртуален профил, и др.

4. Представят се теоретичните основания за развиване на авторски и новаторски проективно академични дейности каквито са: методът „Философско чудене“ за философия с деца, индивидуално философско консултиране, философски клубове (философски сесии)

с възрастни. Всички те основани в идеята за постигане не просто на знание и умение, а на мъдрост. А на всяко от тях се гледа като проектно битие, с всичко последици от това.

5. Обосновава се като новаторска консултативната услуга „Онтологически изследвания“ („Философски онтологизации) за нуждите на различни субекти – стопански, политически, държавни, общински, различни организации, компании, клубове и др. Създават се условия за развитие на проектно онтологизиране по отделни теми като гражданско и/или неинституционално начинание.

6. Обогаत्या се онтология на субектността през навлизането в детайли спрямо конкретните поведения, които способстват (като израз на мъдростта) или обратно – възпрепятстват – възникването, пораждането, самосъздаването, самосътворяването на субектна реалност.

7. Не просто се дават примери, а се осъществява проективно онтологизиране с оглед на грижата за мъдростта, по теми с актуално значение за съвременността от сферата на социалното, икономическото, образованието, технологиите, политиката и др.

IX. Цитирана литература в автореферата

Александров, Д. (2021). За онтологичната разлика между психологическото и философското консултиране. В И. Кабаков (съст.), Докторантски четения, 4/2020, Софийски университет „Св. Климент Охридски“, Философски факултет (стр. 99-116). София: УИ „Св. Климент Охридски“.

Александров, Д. (2023). Философия и консултативна грижа – децата и образованието. В: Детската мъдрост: Академично-приложни изследвания на детската разумност, Съст.Юлия Йорданова-Панчева, Юлияна Стоянова, София: УИ "Св. Климент Охридски", стр.142-152.

Александров, Д. (2024). Философският консултант в училищната общност (училищен философ) В: Консултативни компетентности, София: УИ „Св. Климент Охридски“, стр.190-204.

Андонов, А. (1978) Проблеми на субектността. – В: Годишник на СУ „Св. Климент Охридски“, ФФ, 68, 1978, № 1, с. 199-232.

Андонов, А. (1988). Диалектичното мислене - новаторство и творчество. София: Партиздат.

Андонов, А. (2003). Онтологията на създаването на проект. В: сб. Проектът, съст. Митренцева, М., Андонов, Ал. София: Минерва, стр.9-26.

Андонов, А. (2004), Познанието и логиката в образованието от изследване. Във: Философски семинари – Гьолечица. София: ИК „Минерва“.

Андонов, А. (2009). Философията и проблемите на духа. София: УИ „Св. Климент Охридски“.

Аристотел (1979). За душата. София: Наука и изкуство.

Аристотел. (2000). Метафизика. София: СОНМ, превод: Николай Гочев.

Аристотел (2006). За душата. София: ЛИК.

Аристотел. (2008). Органон (Съчинения в шест тома, том I, част I), София: Издателство „Захарий Стоянов“

Аристотел. (2009). Органон (Съчинения в шест тома, том I, част II), София: Издателство „Захарий Стоянов“.

Аристотел. (2018). За душата (De Anima). София: „Захарий Стоянов“.

Видински, В. (2024) Онтология Non Finito, Философия, том:XXXIII, брой:4, 2024, стр.388-403.

Витгенщайн, Л. (1988), Избрани съчинения (Логико-философски трактат; Философски изследвания; Бележки към основите на метематиката), София: Наука и изкуство.

Витгенщайн, Л. (2006), Синята книга и Кафявата книга, София: Критика и хуманизъм.

Гадамер, Х.Г. (1997), Истина и метод – основни черти на една философска херменевтика. Плевен: ЕА.

Гънгов, А. (2023). Кръговостта във философската логика на континенталната традиция”, (online):София: УИ „Св. Климент Охридски, София.

- Дафов, В. (2003). Проектното преобразуване. В: сб. Проектът, съст. Митренцева, М., Андонов, Ал. София: Минерва, стр. 69-84.
- Дафов, В. (2012). Категории и битие. София: Проектория.
- Дафов, В. (2018) Ставания и направи. София: Парадигма.
- Дафов, В. (2018). Проектиране на формална онтология и семантичен интернет. В: Дафов, В. (2018). Онтологически проектории. София: Парадигма.
- Дафов, В. (2018), Онтологически проектории, София,: Парадигма.
- Дафов, В., Митренцева, М., Петрова, С.,(2018) Проучване на оценяването по предметен цикъл „Философия“ в 9-11 клас, [онлайн публикация], http://copuo.bg/upload/docs/2018-08/Analiz_Philosophy.pdf
- Дафов, В. (2020) Правото на време. В: съст. Желязкова-Стоева, Ц., Дафов, В., Кирков, И., Универсалност и приложимост на човешките права. София: УИ "Св. Климент Охридски", стр. 39-46.
- Дафов, В. (2022). Сесионалното битие В: Битие и присъствие, съст. Макариев, Дафов, София: УИ "Св. Кл. Охридски", стр.: 302-310.
- Декларация от Болоня, от 19 юни 1999, [прегледан 27.12.2024]. https://ehea.info/media.ehea.info/file/Ministerial_conferences/02/8/1999_Bologna_Declaration_English_553028.pdf
- Дюи, Дж. (2002). Как мислим, София: ИК „Минерва“.
- Дюи, Дж., (2005). Моето педагогическо кредо. Философски алтернативи, Бр. 1., с. 111-119.
- Евклид (1950). Начала, книги I-XI. Москва – Ленинград: Государственное издательство технико-теоретической литературы.
- Евклид (1972). Елементи. Т. 1. София: Наука и изкуство.
- Желязкова Стоева, Ц., (2021). , Философия с деца. Български философски преглед, Бр. 11, стр.165-172.
- Иванова- Варджийска, Ев. (2014) Изследователската общност. Философски и дидактически трансформации на едно понятие от американския прагматизъм в съвременната немска философия (Карл-Ото Апел, Юрген Хабермас) и дидактика на философията. Дисертация, СУ „Св. Климент Охридски“, 2014.
- Йотов, Ст. (2009) За логиката и значенията на правата – една равносметка. Във : Философия на правата, сборник под редакцията на Стилиян Йотов. София: УИ „Св. Климент Охридски“, 2009. Преводачи Боряна Узунова и Огнян Касабов., стр. 7-24.
- Кант, И. (1967).Критика на чистия разум. София: Издателство на БАН.
- Кант, И. (1992). Критика на чистия разум. София : БАН.
- Карагеоргиева, А. (1997). За самочувствие и толерантност. Встъпителна студия. Във: Философия за деца. Антология. София: ТЕМТО.

- Карагеоргиева, А. (2008) Програмата “Философия за деца” в България. В: сп. „Начално образование”, бр. 1/2008, с. 16-24.
- Кирков, И. (2018) Свободата и несвободата – философската отговорност. В: сборник „Човекът свободен и несвободен“, София, УИ „Св. Климент Охридски“, стр. 39-41.
- Кларк, К. (1977). Цивилизацията. София: Български художник.
- Кръстева, А., (1998), съст. Сб. Общности и идентичности, София, Издателство: Петекстон.
- Кръстева, С. (2021) Знаниевата компетентност по философия – формиране и оценяване. В: сборник „Оценяване и философия“, София, УИ „Св. Климент Охридски“, 2021, стр. 54-68.
- Кръстева, С.(2025). Философски основи на изкуствения интелект , сп. NotaVene, бр. 67, 2025, стр. 6-19.
- Кънев А., (2013), Смисъл и реалност: късният Витгенщайн и традиционната философия, София: УИ „Св. Климент Охридски“.
- „Лобачевски. Бояй. Неевклидова геометрия“, (1984), сборник статии, София:Наука и изкуство.
- Луговая, Е. К. (2008). Философия танца. Санкт Петербург: СПбГУ.
- Люцканов, Р. (2025). Тезис за разширено съзнание и теория на изкуствения интелект , сп. Nota Vene бр. 67, 2025, стр. 20 -32.
- Минева, С. (2024). Етика и академизъм: между традицията и съвременността. – В: Проблеми на академичната етика. София: УИ „Св. Климент Охридски“, съст. Минева, С., Тодоров, Д., Кънева, В., стр. 11-53.
- Минков, И., (2025). Опит за философизиране на изкуствения интелект“, сп. NotaVene, бр. 67, 2025, стр. 48-56.
- Митренцева, М. (2003). Учебната програма по „Свят и личност“ и работа по проект.В: сб. Проектът, съст. Митренцева, М., Андонов, Ал. София: Минерва, стр.85-106.
- Митренцева, М., (2015). Философия на промяната: Философските дисциплини в училище след 1991 г. Варна: LiterNet. <https://litenet.bg/publish30/maia-mitrenceva/filosofia/index.html>
- Митренцева, М. (2016) Философия на промяната. Философските дисциплини в училище след 1991 година. Варна: Силуети.
- Моше Бен Маймон (Рамбам), (2003). Путеводитель растерянных. Москва: Мосты культуры. Достъпна и на адрес: , https://www.machanaim.org/philosof/in_more.htm [Последно посещение (2024)-5-29].
- Николова, Н. (2020). Оценяването по философия в средните училища. Съдържателни и технологични аспекти. София: Университетско издателство „Св. Климент Охридски“.
- Платон, (1990). Диалози. Т. 4. София: Наука и изкуство.
- Райнова, И. (1995) Жан-Пол Сартр, философът без бог. Т.1, Плевен: ЕА.
- Рачева, Ц. (2005). Хегел и Хусерл. София: Парадигма.

- Рачева, Ц. (2016). Към идеята за една онтология на предметността. София: Парадигма.
- Ръсел, Б. (1994) История на западната философия. София: Христо Ботев.
- Сартр, Ж-П (1997). Екзистенциализмът е хуманизъм. София: ЛИК.
- Св. Йоан Дамаскин (2003-2021). Извор на знанието. том I-III, София: Изток-Запад.
- Стефанов, И. (1982) Диалектиката на Фихте. София: издателство на БАН.
- Тейлър, Ч. (2003), Изворите на Аз-а. Формирането на модерната идентичност., София, СОНМ.
- Тома от Аквино (2003-2011). Сума на теологията“, ч. I, ч. II (1 и 2), ч. III, София: Изток-Запад.
- Фихте, Г. (2011) Наукоучение. София: Изток-Запад.
- Хайдегер, М. (2005) Битие и време. София: АИ „Марин Дринов“.
- Хегел, Г. В. Фр. (2000), Енциклопедия на философските науки, т. 2. Натурфилософия. С., ЛИК.
- Хегел, Г. В. Фр. (1967). Науката логика. Втора част. Субективна логика. С., Наука и изкуство.;
- Хегел, Г. В. Фр. (2001), Науката логика. София: 2-ро изд. т. 1 – 2: Европа.
- Хегел, Г. В. Фр. (1999), Феноменология на духа. София: 2-ро изд., прераб.: ЛИК.
- Хегел, Г. В. Фр. (1967). Науката логика. Втора част. Субективна логика. София: Изд. на БКП.
- Хегел, Г. В. Ф. (2011). Феноменология на духа. С., Изток-Запад.
- Хегел, Георг (2001). Науката логика, Т. 1, София, Европа, 2001, стр. 94.
- Хераклит (1988) Фрагменти. – В : Антична философия (Антология). София: Наука и изкуство.
- Худеков, С. Н. (2010). Искусство танца. История-культура-ритуал. Москва: ЭКСМО.
- Хусерл, Е. (1991). Идеята за феноменологията. Пет лекции. София/Плевен: Евразия-Абагар.
- Хусерл, Е. (1996). Идеята за феноменологията, Парижки доклади, Картезиански медитации. София: Евразия.
- Хънтингтън, С. (2009). Сблъсъкът на цивилизациите и преобразуването на световния ред. София: Обсидиан.
- Шелинг, Фр., (1989) Изложение на моята философска система. София: Наука и изкуство.
- Шелинг, Фр. (1983) Система на трансценденталния идеализъм. София: Наука и изкуство.
- Aristotle (1931). De Anima., в превод: W.D. Ross, в The Works of Aristotle, Oxford: Clarendon Press, 1931. [класически академичен превод, достъпен онлайн в Perseus Digital Library] <https://archive.org/details/worksof aristotle03 arisuoft/page/n13/mode/2up>
- Aristotle (1984). De Anima (On the Soul)., в превод: J.A. Smith, в The Complete Works of Aristotle, ред. Jonathan Barnes, Princeton University Press.
- Aristotle (2001). On the Soul. Превод и коментари: Joe Sachs, Santa Fe: Green Lion Press.

Aristotle (2016). *De Anima.*, в превод на Shields, Christopher, Oxford: Clarendon Aristotle Series.

Euclides (1908). *The Thirteen Books of Elements and the Introduction* by P. Heath, vol. 1. London: Cambridge University press.

Euclid's Elements Of Geometry, The Greek text of J.L. Heiberg (1883–1885), from *Euclidis Elementa, edidit et Latine interpretatus est I.L. Heiberg, in aedibus B.G. Teubneri, 1883–1885* edited, and provided with a modern English translation, by Richard Fitzpatrick; достъпно на <https://far-side.ph.utexas.edu/books/Euclid/Elements.pdf> ; First edition – 2007, Revised and corrected – 2008.

Lipman, M. (2003). *Thinking in education* (2nd ed.). Cambridge, UK: Cambridge University Press.

Lutskanov, R. (2013). *The Significant Other: The Interactive Shaping of the Disciplinary Identities of Philosophy and Mathematics through History*. CAS Sofia Working Paper Series 5, pp. 1-42.

McCall, C. (1990) *Concepts of person : an analysis of concepts of person, self, and human being*, Avebury.

McCall, C. Cl., (2009). *Transforming thinking: philosophical inquiry in the primary and secondary classroom*. New York: Routledge.

Sheets-Johnstone, M. (1979). *On Movement and Objects in Motion: The Phenomenology of the Visible in Dance*. *The Journal of Aesthetic Education*, 13 (2),33- 46.

Taylor, Ch. (1989). *Sources of the Self: The Making of the Modern Identity*. Cambridge, England: Cambridge University Press.

Universal Declaration of Human Rights

<https://www.ohchr.org/EN/UDHR/Pages/Language.aspx?LangID=eng>

Х. Публикации по темата на дисертацията

Статии:

1. Дафов, В. (2024), Академията – градът на разума, Сп. „Етически изследвания“, бр. 9, кн. 2/2024: 30-44, ISSN (online):ISSN 2534-8434 ,

2. Дафов, В.(2024), Онтологичните основания на прехода към проектизираща общност в метода за философия с деца „Философско чудене“, Философия, брой:4, 2024, стр.:454-467, ISSN (print):0861–6302 (Print), ISSN (online):1314–8559 (Online), doi:<https://doi.org/10.53656/phil2024-04-08>, Ref, IF, IF (0.1 - 2023), (The Philosopher’s Index – European Reference Index)

3. Дафов, В. (2024), Проектория на последващото космос-природа-околна среда., Предизвикай правото!, брой:2, 2024, стр.:1-11, ISSN (online):1314-7854

4. Дафов, В. (2023) Мъдрото и чуденето, // Детската мъдрост. Академичноприложни изследвания, редактор/и:Юлия Йорданова-Панчева, издателство: университетско издателство „Св. Климент Охридски“, стр.:15-25

5. Дафов, В. (2022) "И всички прави ъгли да са равни [помежду си]", // Свят и познание, редактор/и:Юлия Васева-Дикова, издателство: Университетско издателство "Св. Кл. Охридски", стр.:141-149, ISBN:978-954-07-5526-7

6. Дафов, В. (2022) Сесионалното битие, // Битие и присъствие, редактор/и: съставители: Макариев, Пл.; Дафов, В., издателство: Университетско издателство "Св. Кл. Охридски", стр.:302-310, ISBN:978-954-07-5402-4

7. Дафов, В. (2021) Философската компетентност - признание и оценяване, // Оценяване и философия, редактор/и:Иван Кирков, Веселин Дафов, Николета Николова, издателство: Университетско издателство "Св. Кл. Охридски", стр.:158-164, ISBN:978-954-07-5326-3

8. Дафов, В., (2020), Знатното познание, // Пътища на познанието в съвременния свят, издателство: Университетско издателство "Св. Климент Охридски", стр.:37-45, ISBN:978-954-07-4917-4

9. Дафов, В. (2020), Какво им е мъдрото на детските мъдрости, // Преспалански мъдрости, стр.:70-76, ISBN:978-619-188-453-7

10. Дафов, В. (2020) Правото на време, // Универсалност и приложимост на човешките права, Publisher: Университетско издателство "Св. Климент Охридски", pages:39-46, ISBN:978-954-07-4989-1

11. Дафов, В. (2020), // Хуманитарното образование и компетентния човек, Хуманитарния дух. В лабиринтите на съвременния свят., издателство: Жанет 45, стр.:51-57, ISBN:978-619-186-552-9

Студии

1. Дафов, В. (2025), Договарянето като начало на философстване, Сп. „Философия“, книжка 3/2025, година XXXIV, брой:3, 2025, стр.:339-356, doi:<https://doi.org/10.53656/phil2025-03-06>

2. Дафов, В. (2025), Танцуването като осубектиране на време и пространство., Годишник на Софийски университет "Св. Климент Охридски", Философски факултет, Философия, брой:1, редактор/и: Отг. ред.: гл.ас. д-р Мадлен Ангелова-Елчинова;, 2025, стр.:91-105, ISSN (print):0324-072X

3. Дафов, В. (2024), Разпознаване и признаване на субектност в консултативната сесия, // КОНСУЛТАТИВНИ КОМПЕТЕНТНОСТИ, редактор/и: Румяна Крумова-Пешева, Моника Богданова, Камелия Ханчева, Цена Желязкова Стоева, Иван Кирков, издателство: Университетско издателство "Св. Климент Охридски", стр.:38-56, ISBN:978-954-07-6033-9

4. Дафов, В. (2022), Гражданите и началата, // Гражданското образование днес - постижения и предизвикателства, редактор/и: Деница Хинкова, Евелина Иванова-Варджийска, Иван Кирков, издателство: Университетско издателство "Св. Кл. Охридски", стр.:124-136, ISBN:978-954-07-5571-7

5. Дафов, В., (2022) Компетентността, обучението и „истинския живот“, // „Формиране на компетентности в съвременната образователна реалност“, издателство: Университетско издателство "Св. Кл. Охридски", стр.:14-29, ISBN:978-954-07-5499-4

6. Дафов, В. (2021), Компетентното като мъдро, // Измерения на компетентността, редактор/и: Адриана Дамянова, Мария Маленковска Тодорова, Невена Панова, Деница Хинкова, Емилия Караминкова-Кабакова, Юлия Йорданова-Панчева, Иван Кирков, издателство: Университетско издателство "Св. Кл. Охридски", стр.:60-74, ISBN:978-954-07-5328-7

7. Веселин Дафов (2019), Без да консултира философията е нищо, студия, // сборник "Sine arte scientia nihil est", стр. 27-48, УИ, "Св.Кл. Охридски", ISBN 9789540745787, EAN 9789540745787